

IGA CZACZKOWSKA

Lublin

KOŚCIOŁY CHRZEŚCIJAŃSKIE WOBEC KRYZYSU EKOLOGICZNEGO*

Sytuacja ekologiczna współczesnego świata jest wyzwaniem dla chrześcijaństwa, sprawdzianem wiarygodności jego przesłania wobec świata. Kościoły chrześcijańskie podjęły to wyzwanie, angażując się w sprawy związane z ochroną środowiska. Ekologicznej działalności nadaje ton Światowa Rada Kościołów (ŚRK), przemawiając w imieniu ponad trzystu Kościołów członkowskich. W 1983 r. VI Zgromadzenie ŚRK wezwało do „koncyliarnego procesu wzajemnego zobowiązania na rzecz sprawiedliwości, pokoju, integralności stworzenia”¹. Program ten jest szeroko znany pod hasłem: „Sprawiedliwość, Pokój, Integralność Stworzenia” („Justice, Peace and the Integrity of Creation” – JPIC). Choć sprawy ekologii bezpośrednio zawarte są w trzeciej jego części, to jednak często podkreśla się, iż szacunek wobec stworzenia jest podstawą sprawiedliwości i pokoju na ziemi². Od ostatniego Zgromadzenia ŚRK ukazało się kilkanaście dokumentów bezpośrednio dotyczących ekologii³. Były one podstawą dyskusji, spotkań, sym-

Artykuł napisany w 1989 r.

¹ *Justice, Peace and the Integrity of Creation*. Resource Materials 2. 10 (materiały studyjne wydawane przez ŚRK) s. 1.

² Por. *After Seul. What Next for the JPIC Process?* „One World” 1990 No 155 s. 19.

³ *Verantwortung wahrnehmen für die Schöpfung. Gemeinsame Erklärung des Rates der Evangelischen Kirche in Deutschland und der Deutschen Bischofskonferenz*. Hannover–Koln 1985; *Orthodox Perspectives on Creation*. W: *Justice, Peace and the Integrity of Creation. Insights from Orthodoxy*. Ed. by G. Limouris. Geneva 1990 s. 1-16; *The Doctrine of Creation and Its Integrity – A Challenge to the Responsibility of Christianity Today. Report of the Meeting of the WCC Commission Faith and Order*. „Faith and Order Paper” [Minutes of the Meeting of the Standing Commission 1988 Boston, USA. Commission on Faith and Order] 1988 No. 145 s. 45-56; *The Integrity of Creation in the Light of the Apostolic Faith*. Stavanger 1985; „Church and Society Documents” [Creation and the Kingdom of God. Dublin 1988] 1988 No. 5; *Integrity of Creation. An Ecumenical Discussion*. Granvollen 1988; „Church and Society Documents” [Caring for Creation. Call to the Latin American Churches] 1988 No. 6; *Personal Responsibility to Creation. The Christmas Message of Patriarch Dimitrios I of Constantinople*. „Forum” 1989 No. 5 s. 6; *Experiencing Oneness – Caring for All. Towards an Ecumeni-*

pożjów oraz impulsem dla konkretnej działalności ekologicznej. Światowe Zgromadzenie na temat JPIC (Seul, 6-12 II 1990 r.) nie zamknęło tego procesu, gdyż nie wygasły problemy, wobec których stoją chrześcijanie.

Udział Kościoła rzymskokatolickiego w ekologicznej działalności ŚRK nie jest zbyt duży. Emilio Castro, Sekretarz Generalny ŚRK, zaprosił do współpracy katolików. Ówczesny Sekretariat do Spraw Jedności Chrześcijan przyjął propozycję z uznaniem i zainteresowaniem⁴. Jan Paweł II w czasie pielgrzymki do Austrii zachęcał katolików do czynnego udziału w ekologicznym programie ŚRK⁵. Jednakże obecność Kościoła rzymskokatolickiego ograniczyła się do mianowania oficjalnych przedstawicieli oraz krótkiego opracowania teologicznego⁶. Większą aktywność wykazywali katolicy w Republice Federalnej Niemiec. Już od r. 1980 biskupi i teologowie niemieccy zdecydowanie wypowiadali się na temat ekologii, często wspólnie z Radą Kościoła Ewangelickiego Niemiec oraz z innymi Kościołami, obecnymi na tym terenie⁷.

cal Theology of Creation. Workshop on Integrity of Creation. „Woman in a Changing World” 1988 No. 26 s. 4-13. Por. także dokumenty częściowo dotyczące ekologii: Final Document of the European Ecumenical Assembly „Peace with Justice”. Basel 1989. Geneva 1989; Final Document of the World Convocation. Seul 1990. W: Between the Flood and the Rainbow. Ed. by P. Niles. Geneva 1992 s. 164-190; God's Gifts – Our Task. The Stuttgart Statement. „Materialdienst der Okumenischen Centrale in Frankfurt/Main” 1988 Bd. 4; Renewing our Partnership in God's Creation. Pacific Conference of Churches. Apia 1988; Report and Background Papers. Meeting of the Working Group. Glión 1987. W: Church and Society Publications WCC. Geneva 1987; Proceedings of the 22nd General Council of the World Alliance of Reformed Churches. Seul 1989. Geneva 1990; Proceedings of the World Convocation of the Lutheran World Federation. Curitiba 1990; Zukunft der Schopfung – Zukunft der Menschheit. Erklarung der Deutschen Bischofskonferenz zu Fragen der Umwelt und der Energieversorgung. „Die Deutschen Bischöfe” 1980 H. 28.

⁴ 13 I 1987 r. Emilio Castro, Sekretarz Generalny Światowej Rady Kościołów, wystosował oficjalny list do kard. Willebrandsa z propozycją współpracy i współorganizowania Światowego Zgromadzenia na temat: „Sprawiedliwość, Pokój, Integralność Stworzenia (JPIC)”. Po wnikliwych badaniach kard. J. Willebrands odpowiedział listem z 18 XII 1987 r., stwierdzając, iż Kościół rzymskokatolicki nie może być współorganizatorem Zgromadzenia ze względu na różną naturę Kościoła rzymskokatolickiego i Światowej Rady Kościołów. Jednocześnie kard. Willebrands wyraził życzenie współpracy ze ŚRK w jej programie w stopniu, jaki tylko może być możliwy. Sekretarz Generalny poprosił o mianowanie 50 osób jako pełnoprawnych uczestników Światowego Zgromadzenia w Seulu. Tym razem odpowiedź nadeszła po 14 miesiącach. Stolica Apostolska postanowiła mianować 20 osób jedynie jako konsultantów. Por. N. P r e m a n. *Our Common Concern. „Forum” 1989 No. 3 s. 1; E. C a s t r o. Communiqué Concerning Participation of the Roman Catholic Church in the Convocation on Justice, Peace and the Integrity of Creation to Be Held in Seul, Korea, March 1990. Tamże No. 8 s. 6; Justice, Peace and the Integrity of Creation. Resource Materials 6. 5 s. 10.*

⁵ Por. C a s t r o, jw. s. 6 n.

⁶ *A Catholic Contribution to the Process of Justice, Peace and the Integrity of Creation. Resource Materials 6. 3. Por. N. B u t t e t, G. B r i a n t i. JPIC from a Roman Catholic Perspective. „Forum” 1989 No. 5 s. 4.*

⁷ Por. *Zukunft der Schopfung – Zukunft der Menschheit; Verantwortung wahrnehmen für die Schopfung; God's Gifts – Our Task.*

Wśród dużej liczby chrześcijańskich dokumentów bezpośrednio dotyczących ekologii są dwa katolickie: *Orędzie Jana Pawła II na XXIII Światowy Dzień Pokoju*⁸ oraz *List pasterski Episkopatu Polski*⁹. Są one szeroko rozpowszechnione w naszym kraju. Natomiast działalność ekologiczna ŚRK oraz dokumenty przez nią wydane są ciągle poza głębszym zainteresowaniem polskich teologów i ekologów. Tymczasem zawierają one wiele wskazówek, które bezpośrednio mogą być przydatne również w polskiej sytuacji ekologicznej.

I. TEOLOGICZNE PODSTAWY ZAANGAŻOWANIA W OCHRONĘ ŚRODOWISKA

Zawarte w dokumentach rozważania teologiczne biegną w wielu nurtach. Ich dokładne omówienie wymaga szerszych opracowań. Tutaj nakreślimy tylko dwa podstawowe tematy.

1. WZAJEMNA ZALEŻNOŚĆ CAŁEGO STWORZENIA I PODDANIE GO STWÓRCY

Każde stworzenie jest związane z innym w wielkiej wspólnotcie. Dokumenty zdecydowanie mówią o podmiotowości stworzenia pozaludzkiego, o jego godności i wartości. Świadczy o tym fakt, że jest ono przeznaczone przez Boga na dom dla żywych istot oraz że jest ono wewnętrznie dobre. Ta wartość objawia się również w fakcie, że uczynił je Bóg i ma być ono kontekstem dla Bożego Wcielenia, ludzkiego przeobstwienia i ostatecznie samo ma stać się przemienionym światem. Z całym stworzeniem ściśle związany jest człowiek. Nie można go umiejscowić poza resztą stworzenia, ponad czy w oddzieleniu. Jest częścią całości, dzieli ze wszystkimi istotami swoją stworzonność, jej ograniczenia i jej możliwości. Człowiek nie jest też obcy dla świata materialnego, który również otrzymuje życie od Stwórcy. Dokumenty zgodnie podkreślają, iż wszystko, co istnieje – widzialne i niewidzialne – ma Boga za swego autora. Wynika stąd całkowita zależność od Stworzyciela wszystkich stworzeń.

Uświadomienie uniwersalności, jedności wszystkiego, co istnieje, pojawiło się w dużej mierze pod wpływem dyskusji z religiami wschodnimi i z przedstawicie-

⁸ „Przegląd Katolicki” 78:1990 nr 1 s. 1, 8.

⁹ „Pismo Okólne” 1989 nr 23 s. 1-4.

lami kultur pierwotnych (aborygeni, Indianie). Chrześcijanie wyraźniej teraz mówią o różnorodności stworzeń w perspektywie uniwersalności¹⁰.

2. POZYCJA I ROLA CZŁOWIEKA

W tym punkcie można zauważyć wyraźną rozbieżność stanowisk – od poglądów skrajnie biologizujących (człowiek zupełnie niczym nie odróżnia się od reszty stworzeń)¹¹ do ukazywania jakościowej różnicy między człowiekiem a pozostałym stworzeniem¹². Zgodnie podkreśla się jednak, iż człowiek jest jednym ze stworzeń, ale jednocześnie zajmuje wśród nich pozycję szczególną. Dokumenty odwołują się do biblijnej wizji stwarzania człowieka. W Księdze Rodzaju zanotowano słowa: „A Bóg widział, że wszystko, co uczynił, było bardzo dobre” (1, 31). Tekst ten oznacza wezwanie Adama i Ewy do udziału w realizacji Bożego planu względem stworzenia. Bóg wyzwała w nich owe zdolności i dary, którymi osoba ludzka wyróżnia się spośród wszystkich innych stworzeń, a równocześnie wprowadza ład w stosunki człowieka z całym stworzeniem. Adam i Ewa, stworzeni na obraz i podobieństwo Boże, mają panować nad ziemią mądrze i z miłością. Szczególna rola człowieka związana jest z tym, iż w stworzonym świecie tylko istota ludzka łączy materialne i duchowe elementy. Jej egzystencja odróżnia się od pozostałego stworzenia w sposób jakościowy. Wiele dokumentów, zwłaszcza prawosławnych, odwołuje się do nauczania Ojców Kościoła. Mówili oni o istocie ludzkiej jako mikrokosmosie całego stworzenia. Oznacza to, że ciało ludzkie zawiera wszystkie poziomy egzystencji naturalnego świata. Ponieważ jednak człowiek stworzony został na podobieństwo Boże, dlatego też przewyższa świat materialny, uczestnicząc w Bogu świadomie i duchowo, inaczej niż reszta stworzenia. Ludzkość stoi na granicy pomiędzy światem naturalnym a duchowym, łącząc je w jedno ogniwo. Pojęcie mikrokosmosu określa chrześcijańskie rozumienie integralności stworzenia oraz ukazuje dynamiczny, duchowy wymiar natury ludzkiej.

Rola człowieka wobec reszty stworzenia polega na zarządzaniu. Człowiek został wezwany do zwierzchnictwa nad Bożym światem materialnym, do troszcze-

¹⁰ Por. *Man in Nature: Guest or Engineer? A Preliminary Enquiry by Christians and Buddhists into the Religious Dimensions in Humanity's Relations to Nature*. Ed. by S. J. Samartha, L. de Silva. Colombo 1979.

¹¹ Por. *The Desintegration of Creation*. „Church and Society Documents” [Reintegrating God's Creation. A Paper for Discussion] 1987 No. 3 s. 10-15.

¹² Por. *Orthodox Perspectives on Creation*. W: *Justice, Peace and the Integrity of Creation. Insights from Orthodoxy* s. 1-16; *Integrity of Creation. An Ecumenical Discussion*. Resource Materials 3. 2; „Church and Society Documents” [Creation and the Kingdom of God] 1988 No. 5.

nia się o niego i do otwierania go na Boga przez swoje własne przeobótwienie. Zarządzanie stworzeniem oznacza posługiwanie się swoją mądrością i twórczymi zdolnościami dla dobra stworzenia. Człowiek jako zarządca jest solidarny ze wszystkim, czym zarządza i za co jest odpowiedzialny. Określa siebie raczej jako sługę niż wyzyskującego władzę. Takie odniesienie do świata naturalnego rodzi inne odniesienie do społeczności. Przypomina nam, że istnienie wszelkiego zła socjalnego, jak rasizm, różnego rodzaju dyskryminacje, ucisk polityczny, zbrojenia czy perspektywa wojny nuklearnej, nie zgadzają się z wizją stworzenia zintegrowanego. Nasza troska o stworzenie staje się troską i zobowiązaniem wobec życia.

II. STANOWISKO KOŚCIOŁÓW CHRZEŚCIJAŃSKICH WOBEC WSPÓŁCZESNYCH ZAGROŻEŃ

Wobec rozlicznych zagrożeń, przed którymi stoi ludzkość, najważniejszym zadaniem jest ochranianie życia. Dziedziną wywołującą wiele kontrowersji w naszych czasach jest inżynieria genetyczna. Dzięki niej można dokonać zmiany w genach wszystkich żyjących istot. Otwiera ona również perspektywy polepszenia produktów farmaceutycznych i rolnych, a także umożliwia nowe sposoby ochrony środowiska. Nie ma jednak do tej pory jasnych poglądów co do konsekwencji działań człowieka na tym polu. Ogromne korzyści stosowania inżynierii genetycznej nie mogą przesłonić możliwości znacznych nadużyć. Dlatego też – podkreślają to zwłaszcza Kościoły niemieckie – należy zaprzestać wszelkiego manipulowania w genach roślin i zwierząt do czasu, aż będzie można oszacować potencjalne niebezpieczeństwa i ustanowić „ściśle profesjonalne i ustawodawcze przepisy”¹³. Podobne stanowisko zajmują Kościoły wobec interwencji w ludzki kod genetyczny. W sprawie technik rozrodczych Kościoły chrześcijańskie w Niemczech stwierdzają: „Zdecydowanie odradzamy wszelkie zapłodnienia *in vitro*. Wzywamy do zakazania wszelkich form, które są jedynie namiastką macierzyństwa. Odrzucamy zarówno zamrażanie, jak i niszczenie ludzkich embrionów dla celów badawczych. W żadnym razie nie można etycznie zaakceptować używania «nadwyżki» embrionów, powstałej w wyniku zastosowania technik reprodukuja-

¹³ *God's Gifts – Our Task* s. 44.

cych, dla celów handlowych i badawczych. Winno to być natychmiast przedmiotem regulacji prawnej”¹⁴.

Kościół zwracają również uwagę na problem przerywania ciąży. Człowiek nie ma żadnego prawa do przerywania poczętego życia, gdyż jest ono darem Boga. Trudne sytuacje należy rozwiązywać poprzez przyznawanie pomocy finansowej, proponując adopcję, wspierając samotne matki, zapewniając mieszkania.

Troska o życie człowieka dotyczy również jego ostatnich lat. Zwłaszcza chrześcijanie są powołani do niesienia pomocy. Wyraźnie stwierdza się również, że nie można zaakceptować żadnych środków skracających życie¹⁵.

Ważnym aspektem ochrony środowiska jest zachowanie różnych gatunków roślin i zwierząt. Bezmyślne użytkowanie przyrody przez człowieka sprawiło, że miliony gatunków już wymarło. Pozostałe gatunki można skutecznie chronić jedynie dzięki przywróceniu i zachowaniu ich środowiska naturalnego. Poza tym eksperymenty na zwierzętach w celach medycznych muszą być ograniczone, a w innych przypadkach całkowicie zakazane. Należy także bardziej zdecydowanie potępić męczenie zwierząt z jakiegokolwiek powodu. Masowa produkcja zwierząt dla celów handlowych powinna być wstrzymana, jeżeli używa się nienaturalnych metod.

Największe wyzwanie, przed którym stanęła ludzkość, dotyczy rozporządzania energią i bogactwami naturalnymi. Zwłaszcza tutaj trzeba nowego myślenia i działania. Kilkadziesiąt lat bezmyślnego eksploatowania dóbr naturalnych doprowadziło do zachwiania równowagi cykli ekologicznych i zagrożenia – na poziomie jakościowym i ilościowym – naturalnych zasobów ludzkich, zwierzęcych i roślinnych. Efekt cieplarniany, jałowienie i pustynnienie gleb, zanikanie sfery ozonowej, fatalna jakość wód – to tylko niektóre konsekwencje industrializacji na wysokim poziomie. Wszystko to wpływa na ciągłe obniżanie jakości życia. Efektem zaangażowania się Kościołów w ochronę środowiska nie będą konkretne rozwiązania, lecz pomoc w wypracowaniu nowego stylu życia, dalekiego od dotychczasowych przyzwyczajeń konsumpcyjnych. Kościoły wzywają do bardziej oszczędnego, efektywnego i rozumnego gospodarowania energią oraz proponują większe wykorzystanie odnawialnych źródeł energii (Słońce, woda, wiatr). Żaden z dokumentów nie wypowiada ostatecznych zdań na temat energii jądrowej. Stwierdza się jednak, iż ten rodzaj energii nie może być podstawą zaopatrzenia w energię „z powodu społecznego, technologicznego, ekologicznego i militarnego ryzyka, jakie za sobą pociąga”¹⁶.

¹⁴ Tamże s. 45. Por. *Final Document of the European Ecumenical Assembly „Peace with Justice”* s. 29.

¹⁵ *God's Gifts – Our Task* s. 46.

¹⁶ Tamże s. 48. Por. *The Final Document of the European Assembly Peace with Justice* s. 26; *Zukunft der Schöpfung – Zukunft der Menschheit* s. 18 n., 44 n.

Z marnotrawną działalnością człowieka związana jest ogromna ilość odpadów radioaktywnych oraz innych śmieci. Problemy z tym związane ciągle rosną, a możliwości rozmieszczenia odpadów na ziemi, w wodzie i w powietrzu są w znacznej mierze wyczerpane. Konieczne są szybkie decyzje w sprawie unikania, zmniejszania i ponownego użytkowania odpadów. Kościoły zdecydowanie protestują przeciwko wywożeniu śmieci do innych krajów. Oznacza to jedynie uchylanie się od odpowiedzialności.

W dokumentach ekologicznych wypracowanych w Europie niewiele miejsca poświęca się sprawie wycinania ogromnych połaci lasów, zwłaszcza tropikalnych. W tej dziedzinie zabrały głos Kościoły Ameryki Łacińskiej¹⁷. Do tej pory znikła prawie połowa lasów Trzeciego Świata, a to również oznacza, że wiele niezastąpionych gatunków roślin, zwierząt i minerałów przestało istnieć. Jeżeli zniszczenie lasów Amazonii będzie postępowało w takim tempie, to już w 2000 r. zniknie prawie milion gatunków flory i fauny. Proces wycinania lasów ma zdecydowany wpływ na zmiany klimatyczne, które zagrażają życiu na naszej planecie. Kościoły Trzeciego Świata jako najważniejsze swoje zadanie uznały edukację społeczeństw, które powinny nauczyć się śledzenia problemów związanych ze środowiskiem, robić wszystko, aby unikać jego zanieczyszczenia oraz właściwie wykorzystywać zasoby naturalne.

Zasygnalizowane tylko wyżej problemy, przed którymi stoi ludzkość i całe stworzenie, wymaga szybkich i trafnych rozwiązań. Nie da się jednak przywrócić równowagi ekologicznej bez solidarnych i przyjaznych stosunków między krajami wysoko uprzemysłowionymi a rozwijającymi się oraz bez rozwiązania sprawy ubóstwa niektórych części świata. Równowadze ekologicznej zagraża również wojna; skutki nawet lokalnego konfliktu są dla środowiska katastrofalne. Kwestie związane z ochroną środowiska można rozwiązać jedynie na szerszej płaszczyźnie społeczno-politycznej. Wszystkie dziedziny życia muszą być poddane sprawdzianowi według kryteriów ekologicznych.

III. FORMY EKOLOGICZNEGO ZAANGAŻOWANIA

Można i trzeba mówić o szczególnej roli chrześcijaństwa w ochronie środowiska. Chrześcijanie „wierzą w Boga Stwórcę, a więc są przekonani o istnieniu w świecie ściśle określonego i celowego porządku, powinni zająć się odpowie-

¹⁷ Por. „Church and Society Documents” [*Caring for Creation. Call to the Latin American Churches*] 1988 No. 6.

działnie tym problemem”¹⁸. Odpowiedzialność za ład wewnątrz stworzenia i obowiązki względem natury i Stwórcy są elementem wiary chrześcijańskiej. Należy tę wiarę mocno potwierdzić i ze skrucą przyznać, że „ideologie, które spowodowały pustoszące niszczenie natury i degradację warunków życia w naszym wieku, wyszły z obszarów tradycji chrześcijańskiej. Kościoły muszą jasno i precyzyjnie sformułować swoją naukę o człowieku jako wizerunku Boga i o świecie jako stworzeniu Bożym”¹⁹. Refleksje nad pierwszym artykułem wiary powinny skłaniać do pełnego wdzięczności i pochwały zdumienia nad naturą, zbliżenia do niej i takiego zachowania, które w zasadniczy sposób wykracza poza myślenie celowo-racjonalne, użytkowe²⁰.

Kościoły chrześcijańskie, zabierając głos w sprawie kryzysu ekologicznego, zgodnie stwierdzają, że u jego podstaw leży kryzys moralny człowieka. Stąd też działalność na rzecz ekologii jest zabieganiem o nowe ukształtowanie odpowiedzialnego i świadomego swej roli człowieka. Dokumenty wskazują wiele dróg prowadzących do odnowy. Pierwszą z nich jest odnowienie duchowości. Wyrasta ona z wiary w Boga Stworzyciela, a przejawia się we wdzięczności i w radości z daru stworzenia. Kształtuje ją nie tylko liturgia, ale i nasze podjęcie do świata. Na tej płaszczyźnie najpełniej można poznać podmiotową wartość stworzeń, ich wzajemne powiązanie i zależność od Stwórcy. Szerzej dokumenty omawiają drogę propagowania nowego stylu życia. Zwłaszcza u chrześcijan „powściągliwość i umiar, dyscyplina wewnętrzna i duch poświęcenia winny panować w codziennym życiu”²¹. Chodzi więc o ukształtowanie prawdziwie odpowiedzialnej postawy ekologicznej. Rodzina jest pierwszym miejscem, gdzie człowiek uczy się takiej odpowiedzialności. To przede wszystkim od postawy rodziców zależy wrażliwość dziecka na inne stworzenia. Również Kościoły dysponują ogromnymi środkami umożliwiającymi właściwą edukację. Dokument niemiecki²² poleca: nabożeństwa i kazania, katechezy we wspólnotach i kształcenie dorosłych, wydziały i akademie teologiczne, dni Kościołów czy kultury chrześcijańskiej, kongresy naukowe. Ponadto Kościoły powinny mianować urzędników do spraw środowiska. Mogliby oni prowadzić rzeczowy dialog z naukowcami i osobami podejmującymi decyzje w dziedzinie gospodarki czy polityki. Na terenie Kościołów kierowałiby nauczaniem pod kątem ekologii.

¹⁸ *Pokój z Bogiem Stwórcą – pokój z całym stworzeniem. Orędzie Jana Pawła II na XXIII Światowy Dzień Pokoju*. „Przegląd Katolicki” 78:1990 nr 1 s. 8. Por. arch. K y r i l l. *The Ecology of the Spirit* (mps referatu wygłoszonego na Europejskim Zgromadzeniu „Pokój oparty na Sprawiedliwości” w Bazylei 12 V 1989 r.) s. 8 n.

¹⁹ M. M a c h o ń, J. J. B r a u n. *Niemieckie Kościoły chrześcijańskie wobec problemu ochrony środowiska*. „Chrześcijanin w Świecie” 1988 nr 172 s. 61.

²⁰ Tamże.

²¹ *Pokój z Bogiem Stwórcą – pokój z całym stworzeniem* s. 8.

²² *God's Gifts – Our Task* s. 40-52.

Dokumenty podają dość szczegółowe zalecenia, które również w Polsce można z powodzeniem zastosować:

- zmiana powszechnie przyjętych metod pozbywania się odpadów (unikanie niekoniecznych odpadów, eliminowanie czy przynajmniej zmniejszanie mieszania odpadów przez oddzielne zbieranie szkła, papieru, kompostu, metalu, radioaktywnych produktów etc.);
- dobrowolne płacenie wyższych kwot za towary produkowane metodami mniej szkodliwymi dla środowiska;
- ograniczenie użycia samochodu, gdy podróżuje się w sprawach kościelnych, na rzecz częstego używania transportu publicznego;
- zwiększenie oszczędzania energii w budynkach kościelnych;
- oszczędne używanie papieru i innych opakowań.

Dokumenty, wskazując konkretne możliwości działań, sugerują, iż nie wystarczy jedynie odprawiać nabożeństwa i sympatyzować z ruchem ekologicznym – niezbędny jest konkretny przykład. Zwiększy on oddziaływanie wychowawcze Kościołów.

Należy jeszcze wyraźnie podkreślić, iż powodzenie jakichkolwiek ekologicznych przedsięwzięć jest uzależnione od wspólnej działalności wszystkich Kościołów chrześcijańskich. Związek ekologii z ekumenizmem jest korzystny dla obu dziedzin. Wspólny głos Kościołów chrześcijańskich w sprawie zagrożeń, przed którymi stoi również polskie społeczeństwo, oraz sposobów ich rozwiązywania może mieć wpływ na ważne decyzje społeczno-polityczne. Ekumenizm zaś zyskuje nową, dynamiczną płaszczyznę działań, nie tylko w swoim praktycznym wymiarze. Zaangażowanie w działalność ekologiczną wymaga nowych odpowiedzi na pytanie: jaka jest relacja między poszukiwaniem kościelnej jedności a wspólnym chrześcijańskim świadectwem i działaniem w świecie? Najtrudniejsze zaś, ale najbardziej konieczne, będą implikacje ekologiczne wynikające ze wspólnej działalności ekologicznej. Wobec wielu współczesnych nieporozumień czy niedomówień na płaszczyźnie ekologicznej ważne będzie jasne określenie, jak Kościoły rozumieją same siebie, jakiej jedności poszukują, jakie zobowiązania mogą podjąć wobec siebie i wspólnie wobec kryzysu ekologicznego. Kościoły chrześcijańskie na świecie odważnie podjęły to zadanie. Chrześcijanie w Polsce również nie mogą milczeć. Ekologia jest szansą przyspieszenia kroku na drodze do jedności. Czy Kościoły docenią i wykorzystają tę szansę?

THE CHRISTIAN CHURCHES IN THE FACE OF THE ECOLOGICAL CRISIS

S u m m a r y

The Churches associated in the World Council of Churches have issued in the last decade a lot of documents on the subject of ecology. The paper describes briefly the problems which they contain. A particular analysis of the documents can be especially valuable for theologians and ecologists who work in Poland.

The author states that the majority of documents are devoted to theological considerations. Especially crucial is an answer to the following question: what are all the creatures created by God. The documents talk about the subjective and intrinsic value of the whole creature. The man is seen as one of the creatures integrally linked with anything that exists. He is defined as the microcosm of the whole creature. He belongs to the world but at the same time transcends it in his spiritual dimension. His role towards creatures consists in stewarding and leading everything to God by means of his own manhood imbued with divinity.

Today's reality brings forth many problems against which Christians have to take a particular stance. First of all against genetic engineering, abortion, destruction of the species of plants and animals, energy, especially nuclear energy. Official statements are not sufficient, though. The point is to create an ecological consciousness. The documents mention a lot of levels at which this kind of education should run: catechesis, pastoral care, days of the Christian culture, sermons and special courses for adults.

The author binds the questions of ecology with ecumenism. Both domains have greater possibilities when they cooperate closely.

Translated by Jan Kłos